

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 81 (2021) 3, 747—761

Besedilo prejeto/Received:05/2021; sprejeto/Accepted:09/2021

UDK/UDC: 726:674

DOI: 10.34291/BV2021/03/Kusar

© 2021 Kušar et al., CC BY 4.0

Domen Kušar, Leon Oblak in Manja Kitek Kužman

Lesena sakralna arhitektura v sodobni arhitekturni praksi

Wood in Modern Sacral Architecture

Povzetek: Slovenija je dežela gozdov. Obnovljivi les je ekološko zdrava surovina. To je material, ki prostor naredi domač, gostoljuben, umirjen. V takšnem prostoru lažje najdemo stik s svojo notranjostjo in s presežnim – Bogom. V članku želimo predstaviti sodobno leseno sakralno arhitekturo kot interpretacijo vzdušja časa, kot moderno sakralno umetnost, ki prikazuje skladje med umetnostjo in razvojem tehnike. Obravnavamo evropske krščanske sakralne stavbe, saj določajo sakralno arhitekturo in kulturno okolje Evrope. V predstavljenih zgledih sodobne krščanske sakralne arhitekture prevladuje skupna značilnost, osredotočena na prikaz formalnih, konstrukcijskih in stilnih značilnosti, medtem ko sta njihova teološka in obredna določenost praviloma docela različni glede na prostor in osebno izkušnjo. Uporaba lesa v sodobnih sakralnih stavbah sledi navodilom papeževe okrožnice *Laudato si'*, ki zagovarja racionalno rabo predvsem lokalnega materiala, pa tudi socialni vidik zagotavljanja dela in življenja ljudem, ki od tega živijo.

Ključne besede: sakralna arhitektura, les, bogoslužni prostor, arhitekturna praksa

Abstract: Slovenia is a land of forests. Wood is a healthy, ecological and sustainable material. It is a material that makes the space homely, hospitable, calm. In such a space, it is easier to find contact with our inner self and the superfluous - God. In this article, we want to present modern wooden sacral architecture as an interpretation of the atmosphere of the time, as modern sacral art, which shows the harmony between art and the development of technology. We deal with Christian sacral buildings, as these determine the sacral architecture and cultural environment of Europe. A common feature predominates in the presented examples of modern Christian sacral architecture, focusing on the presentation of formal, constructional and stylistic features, while their theological and ritual specificity are usually quite different in terms of space and personal experience. The use of wood in modern sacral buildings follows the instructions of the Pope's circular *Laudato si'*, which advocates the rational use of mainly local material and the social aspect of providing work and life for the people who live from it.

Keywords: sacral architecture, wood, worship place, architectural practice

1. Uvod

Les, najbolj razširjen naravni kompozit; eden od prvih in osnovnih materialov v arhitekturi. Način gradnje z lesom je bil že od davnine vzor za gradbene konstrukcije z drugimi materiali. Vloga lesa je tesno povezana z zgodovino človeštva. S popolnim poznavanjem tega vsestranskega materiala, s pozornim opazovanjem in s strogo disciplino v izvedbi so nastale po vsem svetu najrazličnejše stvaritve. Les se zaradi zmožnosti prilagajanja različnim geografskim pogojem, zaradi spoštovanja lokalnih arhitektur in njihovega razvoja vsestransko uporablja od preproste lesene opreme do najdražjega pohištva, razvitega v baroku in rokokoju, od preproste kočice do konstrukcijsko zahtevnih lesenih zgradb in inženirskih konstrukcij.

Uporaba lesa je ustvarila arhitekturno govornico, ki se opira na tisočletno tradicijo. Njegova prilagodljivost se izraža v vsestranski uporabi po vsem svetu, tudi v kombinaciji z drugimi materiali, kakor so: kamen, opeka, beton in jeklo.

Vsi, ki les uporabljajo kot gradbeni material, danes iščejo povsem nove odgovore na to, kako se v sodobnem svetu odzvati na še vedno za arhitekturo veljavna Vitruvijeva načela *firmitas*, *utilitas*, *venustas* (uporabnost, trdnost in lepota) (Vitruvius Pollio 2009, 28). Torelli (2012, 10–11) ugotavlja, da se presenetljivi pomen lesa za gradbeništvo zrcali v starodavni zgodovini besed ‚material‘ in angleškega izraza *timber*. Latinska beseda *materia* ali *materies* je v starem Rimu – drugače od lesa za kurjavo – pomenila ‚gradbeni les‘ in pozneje splošno ‚material‘ ali ‚snov‘ (angl. *matter*). Z izrazom *ligna et materia* so Rimljani poimenovali ‚drva in gradbeni material‘. Očitno beseda ‚material‘ prihaja iz latinske besede *mater* ‚mati‘ (njene korenine segajo prek gr. *meter* do indoevropske besede istega pomena, *mater*), ki je prvotno pomenila tudi rojevajoči in hraneči del drevesa (v nasprotju s skorjo in vejami). Španski in portugalski izraz za ‚les‘ je *madera* oziroma *madeira* (tako kakor otok Madeira, ki je dobil svoje ime po nekdanjih čudovitih gozdovih!). Angl. izraz *timber* je prvotno označeval ‚zgradbo‘ in izvira iz predzgodovinskega germanskega *timram*, katerega nemška izpeljanka *Zimmer* (‚soba‘) je ostala bližje njegovim semantičnim koreninam (nemški *Zimmermann* je ‚mizar‘). V slovenščini pomeni cimper (pog.) ‚ostrešje‘. Popularni (vendar jezikovno nedovoljeni izraz) cimprati pomeni ‚delati‘, postavljati kaj, navadno iz lesa. Cimpran, na primer cimprana hiša, pomeni ‚leseno, iz brun narejeno hišo‘! *Timran* prihaja iz indoevropskega *demrom*, ki je izvedenka iz osnove dem-, dom-, graditi; tu je treba iskati tudi izvor družine besed, kakor so slovenski dom, angleško *domestic* in *dome*, pa italijansko *duomo* in nemško *Dom* v pomenu ‚stolnica‘. Pomen besede *timber* (‚zgradba‘) se je postopoma razvil v ‚gradbeni material‘, nato v ‚les za gradnjo‘ in končno v ‚les‘ na splošno.

Simbolni pomen drevesa oziroma lesa sega daleč v zgodovino. Poznamo prostore v naravi, zlasti v gozdovih, ki so zaradi svojih specifičnih lastnosti postali sveti. Tu govorimo o tako imenovanih svetih gajih. Izraz ‚gaj‘ pomeni redek, negovan gozd, torej drevesa (Fran 2021). Tudi izbor posebnih dreves za različne religiozne obrede ima dolgo tradicijo. Čaščenje svetih dreves se še danes nadaljuje pri različnih animističnih in šamanskih ljudstvih, ki so močno povezana z naravo. Tudi

zgodba o Argonavtih pripoveduje, da je bil v ladjo vdelan sveti hrast, ki naj bi jo še posebej varoval. Lesen križ, na katerega so pribili Jezusa, je krščanski simbol trpljenja in odrešenja. V apostolskih delih namreč beremo »Bog naših očetov je obudil Jezusa, ki ste ga vi pribili na križ in usmrtili« (5,30).

2. Slovenija je dežela gozdov in lesa

Les je eden najpomembnejših naravnih virov in za Slovenijo, brez dvoma, najbolj perspektiven material, saj je to edina surovina, ki je imamo v izobilju. Slovenija zaradi naravnih danosti sodi med najbolj gozdnate države v Evropi. To je dežela gozdov in lesa, bogate in še žive dediščine gradnje iz lesa, pa tudi najsodobnejših tehnologij in dizajna. V Sloveniji imamo 71 drevesnih vrst (Kotar in Brus 1999, 8). Kljub temu da imamo na področju predelave lesa tradicijo, izkušnje, ideje in znanje, pa ga le malo predelamo v izdelke z visoko dodano vrednostjo. Gradbeni sektor je pri nas izredno pomembna gospodarska dejavnost, vendar pa ima les, glede na slovenske naravne danosti, v tem segmentu bistveno premajhno vlogo. V preteklosti smo znali to surovino precej bolje gospodarsko izkoristiti. Les v svetu doživlja renesanso in postaja material 21. stoletja. Vse več držav se zaveda njegove trajnosti in obnovljivosti, pa tudi njegove gradbene in estetske funkcije.

Les je bil temeljno gradivo v slovenskem stavbarstvu vse do 19. stoletja, ko je njegova reprezentančno-simbolična funkcija zašla v očitno nasprotje s praktično naravnano estetiko 20. stoletja. Prve, vsaj deloma zidane stavbe pri nas sodijo v zgodnji srednji vek. Zaradi požarov je država gradnjo v lesu omejila in nadomestila z ognjevarnimi gradivi, resnično pa se je njegova uporaba v gradbeništvu močno zmanjšala šele v 20. stoletju zaradi industrijske proizvodnje novih sodobnih gradiv. Že Valvasor v *Slavi Vojvodine Kranjske* (1689) piše, da so bile hiše pri nas v večini lesene. Nekateri objekti danes še nakazujejo stoletja dolgo razvojno pot našega graditeljstva v lesu, ki se je prilagajalo stilnim razpoloženjem časa, in govorijo o lesu kot o prvem in najbolj razširjenem gradivu v razvojnem procesu našega identitetnega stavbarstva. Sto in več let stare masivne kladne stavbe nakazujejo tedaj visoko razvito kulturo tesarstva – stavbno kulturo v lesu na podlagi izkušenj in bogatega tesarkega znanja.

3. Les v sakralni arhitekturi

Sakralna arhitektura ima v Evropi dolgo zgodovino, ki se začne v predantičnih časih. Zadnji dve tisočletji ji daje glavni pečat krščanska sakralna arhitektura. Glede pomena, ki ga je imela sakralna arhitektura v preteklosti, lahko rečemo, da je odločilno vplivala na razvoj preostale arhitekture tako v simbolnem kakor tudi v tehničnem in tehnološkem pomenu.

Les kot glavni konstrukcijski material se že zgodaj uporabljal v sakralnih zgradbah. Predhodnik grškega templja je bil na primer lesen. Zanimivo je, da je les po-

zneje zamenjal kamen ali kak drug, trajnejši material, saj naj bi sakralna stavba s svojim nastopom simbolizirala večnost. Zato je po svoje razumljivo, da so za gradnjo uporabili trajen in čvrst material (ne lesenega). Ta miselnost se je začela spreminjati v 20. stoletju v skladu s spremembami v družbi, v umetnosti, v tehniki in tudi v dojemanju svetega. Sakralna stavba, ki naj bi pomenila povezavo do Boga (Einspieler 1999, 63), se je danes znašla v vlogi enega od ponudnikov ‚supermarketov svetega‘, med katerimi tekmuje s športnimi centri (stadioni, fitnesi) (Debevec 2011, 84) in še zlasti z nakupovalnimi središči. Že leta 1966 je benediktinec Debuyst predstavil tezo, da je cerkev kot znamenje krščanstva s poudarjeno fasado in zvonikom srednjeveška ideja in kot pozunanjena simbolika obsojena na to, da bo danes njena govornica mrtva oziroma ne bo mogla tekrovati s stolpi pivovarn ali z mercedesovimi zvezdami na najnovejših nebotičnikih (Muck 1966). V luči te trditve ima les kot gradivo, ki zaradi svojih lastnosti (trdnost ob izjemno nizki gostoti, toplotne in izolativne lastnosti, estetske lastnosti in okolju prijazen obnovljivi CO₂, nevtralni energent ob blagodejnem učinku na okolje) teže doseže zunanji monumentalni učinek v primerjavi z drugimi gradivi, bolj enakovereden položaj.

Prvotno lesene sakralne stavbe po Evropi so zaradi požarne nevarnosti in zaradi hitrejšega propadanja zamenjali z zidanimi (opeka ali kamen). Les je ostal le tam, kjer je bil zaradi svojih specifičnih lastnosti neogibno potreben – na primer ostrešje (Kinga 2013, 339). V katoliškem svetu je pripomoglo k zmanjšani uporabi lesa za gradnjo cerkva tudi poenostavljanje v prvem obdobju po drugem vatikanskem koncilu, ki je poleg drugih področij zajelo tudi načrtovanje in gradnjo sakralnih stavb. Podobno kakor na področju graditve drugih stavb je imel tudi pri sakralnih stavbah beton prednost pred lesom. Vendar se je kmalu ugotovilo, da so preproste betonske cerkve prazne, hladne in da človeka odbijajo – podobno kakor sivi realsocialistični bloki (Juhant 1999, 25). Lesene cerkve so se do današnjih dni ohranile predvsem tam, kjer si trajnejšega materiala niso mogli privoščiti ali je bila tradicija gradnje v lesu dovolj močna. V Sloveniji so se lesene sakralne stavbe, zlasti kapele, ohranile predvsem na planinskih področjih (npr. kapeli na Uskovnici in Veliki planini). Med ‚novejši‘ likovno sporočilni in arhitekturno ambicioznejši stavbi iz prejšnjega stoletja lahko uvrstimo spominsko kapelo na Javorci in Plečnikovo cerkev na Barju. Plečnikova je bila leta 2021 vpisana na seznam svetovne dediščine UNESCO. Obe stavbi tudi še dokazujeta, da les ni le material revnih, ampak da je možno z njegovo uporabo doseči visok arhitekturni nivo. Izviren način modificiranja arhetipske podobe ‚svetega gaja‘ prikazuje lesena lopa Brezjanka, ki jo je prav tako postavil arhitekt Plečnik. Pri tem govorimo o uresničenju nekaterih temeljnih izhodišč Plečnikove arhitekture – pri Brezjanki o metamorfozi prvotnega templja. Uporaba masivnih debel kaže na začetke arhitekture v antiki (Ambrožič 2019, 975) in na pomen lesa znotraj arhitekturne prakse.

V Evropi so ohranjene lesene sakralne stavbe značilne zlasti za območja Skandinavije (lesene norveške srednjeveške cerkve *Stavkirke*) ter za dele srednje in vzhodne Evrope (Slovaška, Poljska, Ukrajina, Rusija ...). Nekatere od njih so zaradi arhitekture, zaradi simbolnega pomena, zaradi tehničnih in tehnoloških posebnosti vpisane na UNESCO-v seznam svetovne kulturne dediščine (World Heritage List

2021). Renesansa uporabe lesa, kjer je mogoče z modernimi tehnologijami dez-integracije in reintegracije lesa izločiti naravne ‚napake‘ in tako optimirati lesne lastnosti v obliki lesnih tvoriv (Torelli 2009, 69), je danes navzoča praktično na vseh področjih arhitekture. Žal pa lahko trdimo, da se v Evropi les kot osnovni gradbeni material (za stene, stropne konstrukcije ...) sodobnih sakralnih stavb uporablja bistveno redkeje kakor za preostale vrste stavb. Izjema so morda le manjše sakralne stavbe (kapele), pri katerih je uporaba lesa prevladujoča. Nekaj teh stavb iz tujine, ki so bile prepoznane kot odlična arhitektura, je opisanih v nadaljevanju.

Drugačen razvoj in uporabo lesa ima notranja oprema sakralnih prostorov. Najbolj sveta oprema je v sakralnem prostoru oltar. Ne glede na to, da je po zgodovinskih, predkrščanskih vzorih oltar žrtvenik v bistvu kamnit, saj se je uporabljal za žgalno daritev in je torej moral biti iz negorljivega materiala, so bili v preteklosti glede na liturgične zahteve in glede na dostopni material pogosti leseni oltarji. To posebej velja za področja brez močne kamnoseške tradicije. Les je bil cenejši in ga je bilo lažje obdelovati. Kljub temu so se izdelovalci zavedali (simbolne) pomanjkljivosti v primerjavi s kamnitim oltarjem; to so večkrat nadomestili s površinsko obdelavo – z dekoracijo z barvanjem oziroma ‚marmoriranjem‘ oltarjev. Tako so dali celotni oltarni kompoziciji ‚kamnit‘ videz. Drugi vatikanski koncil je na področju uporabe materialov prinesel spremembe. Za gradnjo oltarjev je dovoljeval tudi uporabo druge snovi, ki je dostojna, trdna in umetniško obdelana. Sodbo o uporabi drugih materialov je morala dati lokalna škofovska konferenca (Načrtovanje novih cerkva 1999). Tudi pri obredni opremi in predmetih so nastopile spremembe in tako se danes lahko uporablja tudi les. Splošna ureditev rimskega misala (2002) namreč dovoljuje izdelavo obrednega posodja tudi iz drugih primernih materialov oziroma materialov, ki so v lokalnem okolju priznani kot plemeniti. Po besedah Torellija (2008, 22) noben material ni dosegel vrednosti lesa v pokrovu Stradivarijeve violine. Podobno lahko trdimo tudi za cerkev sv. Mihaela na Barju, pri kateri je arhitekt Plečnik v bistvu cenen material oblikovno povzdignil na raven plemenitega (Kušar 2019, 236). Pri obrednih predmetih je zelo pomembna tudi simbolika, zato ne preseneča, na primer, uporaba lesa oljke. Pri drugi notranji opremi, kakor so: stoli, prižnica, klopi, spovednice in podobno, je les zaradi svojih lastnosti še danes praktično nenadomestljiv.

Sakralna arhitektura se od druge razlikuje po tem, da izraža tudi nekaj metafizičnega; v tem pa je bil mojstrski predvsem Plečnik (Debevec 2008, 213–229). Zaradi svojega edinstvenega smotra je bila sakralna arhitektura vedno predmet skrbnega snovanja ne samo med ustvarjalci, temveč zlasti pri institucionalnem vodstvu posamezne religije, odgovornem za kolikor mogoče neokrnjeno posredovanje ‚zaklada vere‘ človeku (2015, 741–750). Les je bistveni element sodobnega prepoznavnega krščanskega bogoslužnega prostora – duhovnega zatočišča, ki v času in prostoru ustvarja zasebni dialog med stavbo in uporabnikom. Zaznamuje ga svežina umetniškega oblikovanja, kinestetična in teksturna arhitektura s prebujenim spominom na večni čas in z upoštevanjem vedno hitreje spreminjajočih se trendov, ki vključujejo nove tehnologije in prakse v profani arhitekturi.

V sodobnem načinu gledanja na presežnost naj bi bogoslužni prostor sedanjosti in prihodnosti postal topel, ‚domač‘. Verniku naj bi omogočil lažjo izkušnjo bož-

Slika 1: *Ekumenska kapela sv. Henrika v Turkuju na Finskem (2005), arhitektura: Matti Sana-ksenaho in Pirjo Sanaksenah (vir: <https://www.dezeen.com/2015/01/26/best-chapels-architecture-wedding-worship-prayer>).*

je ljubezni, po drugi strani pa tudi občestvenost. Po besedah Papeža Janeza Pavla II. (1981) mora moderno cerkveno stavbarstvo v duhu in stilnem občutju našega časa z vsemi možnimi sredstvi dati podobo in izraz verovanja našega časa in mu pripraviti prostor za udomačenje. Les kot topel, prijeten material z značilnim vonjem ima lastnosti, ki to omogočajo. Prednost lesa pred preostalimi materiali je ustvarjanje zdravega bivalnega okolja, ki ga dosežemo z uporabo masivnega lesa in lesnih materialov (tvoriv). Namen sodobne sakralne stavbe je uravnavanje človekovega odnosa do Boga ter s tem tudi zdravljenja človekovih duhovnih in duševnih ran. Če ta proces poteka v zdravem in spodbujajočem okolju tudi za telo, je bolj učinkovit. Rek, da je za Boga dobro le najboljše velja tudi za les. Gledanje na les, ki je pred desetletji veljal za material revežev (baraka je sinonim za slabo leseno hišo), je danes drugačno. Les danes velja za plemenit, lahko tudi drag material. Hlodi dreves, ki jih prodajajo na dražbi na Koroškem, lahko dosegajo tudi nekaj 10 000 evrov za hlod.

V nadaljevanju želimo te misli potrditi z zgledi inovativne uporabe lesa v sakralnih stavbah, ki omogočajo duhovno izkustvo svetega in jih hkrati arhitekturna stroka priznava kot presežno arhitekturo. Tako želimo pokazati vrednost lesa v sakralnih stavbah in s tem še bolj spodbuditi njegovo vsestransko uporabo.

4. Izbrani zgledi sodobnih sakralnih stavb

Narediti izbor reprezentativnih stavb v katerikoli kategoriji arhitekture je zahtevna in nevhvaležna naloga. Kvalitetna arhitektura mora zadostiti trem osnovnim kriterijem: trdnost, uporabnost in lepota (Vitruvij 2009, 28); če je prva dva še možno nekako objektivno določiti, je ocena lepote navadno subjektivna. Še toliko bolj pa to velja za oceno dojetja samega prostora in doseganja povezave s samim seboj in z Bogom znotraj prostora. Podobno velja tudi za opredelitev pojma ‚lesena stavba‘. Ali to pomeni samo nosilno konstrukcijo ali tudi obloge in notranjo opremo? Ne glede na to, da nekateri predpisi opredeljujejo ‚lesenost‘ stavbe po deležu lesa v nosilni konstrukciji, menimo, da je pri sakralnih stavbah ključna vloga, ki jo ima uporaba lesa v prostoru. Zato so prikazane tako stavbe, ki so praktično v celoti izdelane iz lesa, kakor tudi stavbe, kjer je lesa resda manj, a bistveno opredeli prostor. Pri izboru zgledov smo upoštevali leto dokončane gradnje stavbe. Najstarejša predstavljena stavba je iz leta 2005, najmlajši iz leta 2018, preostale tri pa so bile postavljene leta 2014. Zelo pomemben kriterij je bil prepoznavnost stavb v stroki; kaže se v številu nagrad in priznanj, ki jih posamezna stavba oziroma njeni avtorji prejmejo, in v omembah v arhitekturnih ter drugih revijah in medijih; temu ustrezajo vsi naštetih zgledi.

4.1 Ekumenska umetniška kapela sv. Henrika (Turku, Finska)

Kapelo so postavili v letih 2004–2005 po načrtih arhitektov Mattija Sanaksena in Pirja Sanaksena (Sanaksena Architects Ltd) (DeZeen 2021). Odlikuje jo preprostost in domačnost. Notranjost je narejena iz vidnih reber ukrivljenega lepljenega lameliranega lesa. Poudarja monumentalnost interiera sakralnega prostora, ki ga občutimo s svojim telesom, s svojimi čutili. Njegova pripoved se razteza onkraj njegove fizične navzočnosti, ima tudi svojo mejo, svojo površino, ki jo pomeni obloga lesenega horizontalno položenega opaža. Izbira lokalnega borovega lesa za konstrukcijo, za notranjo opremo in za obloge sledi trajnostnemu modelu finskega načrtovanja z lokalnimi gradivi. Zunanost je krita z bakreno ploščevino. Stoji na vrhu griča v sklopu centra, namenjenega bolnikom z rakom. Bakrena površina kapelice bo sčasoma postala zelena in tako bo stavba usklajena z barvo okoliških dreves. Oblika ribe posnema prasinbol krščanstva in poudarja ekumenski namen stavbe. Notranjost je namenjena meditaciji, osebni molitvi, opravljanju verskih obredov in tudi kulturnim dogodkom (razstave). Ta simbioza vere in umetnosti je dobro poznana že iz renesančnih cerkva in je navzoča tudi danes.

4.2 Kapela (Unterliezheim, Nemčija)

To je preprosta kapela na prehodu med gozdom in travniki. Narejena je iz masivnih hlodov, ki je od daleč videti kot skladovnica posekanih hlodov ob gozdu in spominja na kladno steno brunarice. Človeka doživljajsko usmeri k naravi. K temu pripomore tudi oblika, saj ozki vhod daje vtis gibanja skozi gozd (Pawson 2021). Morda je prav na ta način preseženo primerjanje sakralne arhitekture z medijsko odmevno arhitekturo (nebotičniki, zabavišča), ki je posledica poglobljanja krize

Slika 2: Kapela v Unterliezheimu, Nemčija (2017–2018), arhitektura John Pawson (vir: <http://www.johnpawson.com/works/wooden-chapel>).

krščanske umetnosti po drugem vatikanskem koncilu (Debevec 2011, 82). Skromnost, prvinskost in likovna popolnost z uporabo prvinskega, masivnega, grobo obtesanega lesa te kapele namreč negira cilje sodobne profane družbe po blišču, bahaštvu in moči in se obrača k izviru vsega.

4.3 Gorska kapela (Andelsbuch, Avstrija)

Kapela leži na oblem travnatem vrhu in ob robu alpske planine na višini 1600 m. Vizualno je kapela izpostavljena. Nastala je kot zaobljuba lastnikov, ki sta v ta namen organizirala arhitekturni natečaj (Bergkapelle 2021). Kapela stoji na kamnitem podstavku, ki logično ščiti leseno stavbo pred talno vlago. Po drugi strani pa vstop v svetišče pomeni zapuščanje trdnih tal in vzpon v ‚leseno posodo‘. Prostor je topel in tih, sestavljen iz enega samega materiala – iz masivnega, lokalno posekanega lesa. Svetloba, ki vstopa skozi reže, trajno povezuje notranjost kapele z dnevno svetlobo letnih časov, vremena in ure dneva. Steno za oltarjem krona okno v obliki križa. Smrekov les tvori tako stene kakor tudi strop in tla in s svojo prefinjeno arhitekturno zasnovo dokazuje kvalitete arhitekture Vorarlberga. Kapela je bila nagrajena z nagrado Holzbaupreis leta 2011 v kategoriji inovativne uporabe lesa (Vorarlberger Holzbaukunst 2021).

Slika 3: Kapela v Andelsbuchu v Avstriji (2014), arhitektura: Andreas Cukrowicz, Anton Natchbaur - Sturm, Emanuel Gugele, Christian Schmoelz, Gordian Kley (vir: <https://www.holzbaukunst.at/holzbau/objekt/166.html>).

4.4 Kapela v Osnovni šoli Alojzija Šuštarja, Ljubljana

Postavitev kapele v Osnovni šoli Alojzija Šuštarja se navezuje na arhitekturno tipologijo drugega vatikanskega koncila, ki cerkev opredeli kot hišo med hišami (Kropej 1999). Tu gre arhitekt še dlje, saj je to hiša v hiši. Skrajno introvertiran bel kubus, postavljen nad vhod izrazito odprte stavbe, daje vtis resne in vase zaplajene hiše. Ne glede na relativno majhno uporabo lesa lahko trdimo, da bi bil prostor brez njega hladen, podoben sterilnemu laboratoriju. Les izpostavlja in utemeljuje simbolnost križa: s svojo pretirano širino simbolizira roke Odrašenika, ki ljubeče sprejema vse ljudi. Posebnost te kapele je v minimalizmu, ki na primer zajema prve sončne žarke z vzhoda. Po besedah avtorja, arhitekta in teologa Roberta Dolinarja (Brodar 2014), se tabernakelj napolni s svetlobo edinega okenca na fasadi in jo nato oddaja vso noč. Izbiro smrekovega lesa namesto vrednejšega materiala opredeljuje misel Ignacija Loyolskega, ki pravi, naj Boga iščemo v vseh stvareh in ga je moč tam tudi najti. Vonji enajstih lokalnih vrst lesa in taktlnost ročno obdelanih površin vabijo k uporabi vseh čutov. S tem pa obiskovalce vračajo k naravi in k samim sebi.

Projekt raziskuje nove možnosti uporabe materialov, njihove obdelave, merila in odnosa med arhitekturo in kiparstvom. Pomeni materializacijo razmišljanja o naravi in snovi, o možnostih in mejah človeških posegov vanju in o njunem odnosu do arhitekture. Kapela je bila nominirana za nagrado Piranesi 2016.

Slika 4: *Kapela v Osnovni šoli Alojzija Šuštarja v Ljubljani (2014), arhitektura: Robert Dolinar (vir: http://www.drustvo-dal.si/2016/piranesi_2016).*

4.5 Trg in oltar na Brezjah, Brezje na Gorenjskem

Pri trgu in zunanjem oltarju pred romarsko cerkvijo na Brezjah govorimo o nadaljevanju najboljše tradicije Plečnikovega izročila in njegovega razumevanja arhitekture. Usmeritev trga je v novem projektu zasukana vzdolžno, tako da so verniki blizu dogajanja. Ko je oltar zaprt, cerkveno pročelje z Vurnikovimi mozaiki obvladuje trg (Slovenska arhitektura 2021). Ob večjih dogodkih se odprejo velika temna vrata in novi oltar zasije v popolnoma sodobni interpretaciji, oblečeni v brezov les. Les s svojo obrtniško izdelano teksturo poudarja obod objekta. Iz za stropa se prebija naravna svetloba, ki s svojo igro na lesenih površinah ustvarja čisto in spokojno vzdušje. Razporeditev in izbrani materiali v kombinaciji s preprosto škatlasto obliko prostora dajejo pridih finskega oblikovanja in ustvarjajo odlično ozadje za bogato okrašene verske predmete, ki krasijo stene in oltarno mizo. Obenem pa je to tudi simbioza umetnine človeških rok v prvem planu v podobi oltarja in umetnine Stvarnika v podobi slikovitih gorskih vrhov bližnjih Karavank v drugem planu. Kvalitetna ureditev trga in oltarja je bila nagrajena s Plečnikovo nagrado 2009 in s priznanjem Piranesi 2008.

4.6 Poslovilni objekt

To je stavba, ki resda ni strogo sakralna stavba, a ima velik pomen pri dojemanju posmrtnega življenja oziroma večnosti. Vas Zgornji Tuhinj leži v osrčju Tuhinjske doline ob vznožju Kamniško-Savinjskih Alp. Staro, v dva nivoja razdeljeno pokopa-

Slika 5: *Trg in oltar na Brezjah, Brezje na Gorenjskem (2008), arhitektura: Maruša Zorec, Martina Tepina (vir: <https://www.arrea.si/projekt/trg-in-zunanji-oltar/51>).*

lišče je na obrobju vasi in je dostopno prek razgledne poti, ki poteka po pobočju hriba s koncem na grebenu. Tesarstvo in mizarstvo sta v Tuhinju lokalna tradicija, zato je osnovna konstrukcija izdelana iz križno lepljenega masivnega lesa. Ker so vežice po osnovnem namenu hladne ‚žalostne‘ stavbe, so arhitekti želeli to preseči in so vse notranje stenske in stropne površine naredili iz oljenega masivnega smrekovega lesa iz domačega okolja (Vošnjak 2015). Zaščito lesene konstrukcije zunaj omogoča tanek sloj ometa, to pa je v skladu z lokalno tradicijo. Kapela leži na vzpetini, zato vpliv močnega vzhodnega vetra zmanjšujejo navpične lesene letve. Po eni strani ustvarjajo igro svetlobe in sence, po drugi strani pa zagotavljajo, da skozi njih prehaja le nežen vetrič.

Kompozicija arhitekturnih elementov kapele omogoča vsakomur razumljivo dožemanje simbolne oblike, ki se navzven zapira pred svetom, navznoter pa odpira proti človeku; to prav posebej omogoča les kot topli in človeku prijazen material.

5. Sklep

Sakralni prostor je prostor, v katerem lažje vzpostavimo stik z Bogom. Prostor in oprema prostora naj bi bila izvzeta iz vsakdanjika in naravnana na Boga, da služita njemu, ki je vir vse svetosti (Einspieler 1999, 63). Les se zato v sodobni sakralni arhitekturi umika manifestivnosti in dominantnosti zunanjih lupin sakralnih stavb,

Slika 6: *Poslovilni objekt, Zg. Tuhinj (2014), arhitektura: Jernej Hočevar, Matevž Vrhovnik, Martin Lovrečič, Blaž Česka, Tjaša Justin (vir: <https://outsider.si/poslovilni-objekt-v-zg-tuhinju/>).*

ki ju zaradi svojih omejitev težko doseže. Dobiva pa večji pomen kot gradbeni material manjših stavb, denimo kapel, in zlasti kot del notranjosti sakralnih stavb. Les v sodobni sakralni arhitekturi v človeku zagotovo vzbudi občutek topline, miru in tišine, morda tudi občutek varnosti in domačnosti. V prostorih, kjer se počutimo kakor doma, se radi zadržujemo, saj v njih laže dosežemo notranji mir. V današnjem času nešteti informacij in stresnih situacij, skrbi in razburjenja lahko prav v sodobno oblikovanih sakralnih prostorih, v katerih kot material prevladuje les, najdemo primeren prostor za dialog z Bogom. To je še posebno pomembno v sedanjem času, ko smo priča velikim spremembam na področju družbe, kulture in religije (Bahovec 2020, 888)

Les bo ostal zaradi svojih estetskih, strukturnih in okoljskih značilnosti eden najpomembnejših gradbenih materialov tudi v prihodnosti (Kitek Kuzman 2015, 9). »Veliko naših najglobljih dojemanj sveta in arhitekture izhaja prav iz uporabe lesa. Po tolmačenju nekaterih zgodovinarjev temeljijo proporciji grškega dorskega sloga, ki je utiril estetske kanone zahodne civilizacije, prav na razmerjih drevesa. Vendar sega odnos do lesa in do dreves še globlje v ozadje naše kulturne podzavesti.« (Gabrijelčič 2010, 14–15). Drevo je eden najsplošnejših in najbolj pomenljivih človeških simbolov (Pallasmaa 2009, 108–111). Govorimo o drevesu življenja, o svetem drevesu, o drevesu plodnosti, o drevesu modrosti, o žrtvenem drevesu in podobno. V obliki in v pomenu drevesa so skrite različne asociacije, ki se še danes prenašajo na naš odnos do lesa.

Načrtovanje bogoslužnih prostorov je bila vedno zapletena arhitekturna praksa; sodobne sakralne stavbe skušajo najti način, kako se prilagoditi evoluciji arhitekture. Naši izbrani zgledi imajo, kljub svoji relativni majhnosti, podobne značilnosti: grandioznost, monolitni material, naravni elementi in načrt, kako ta ekskluzivni, religiji posvečeni kraj spremeniti v strukture duhovnosti, manifestacije in fascinacije.

Sodobna slovenska sakralna arhitektura je subtilno umeščena med koordinati časa in prostora; človek ji daje prepoznavni čutno zaznavni izraz, implementacijo vizije in razumevanja načrtovanja svobodnejše oblikovanih bogoslužnih prostorov. Sakralna arhitektura kot interpretacija človekovega najbolj intimnega samogovora o smislu njegovega neminljivega bivanja – utelešenega brezčasa – ohranja poteze človekovega poseganja onkraj meja in ustvarjanje simbolnih bogoslužnih prostorov, ki se dotikajo univerzalne duhovne zgodovine človeštva.

Rabo lesa v sakralnih stavbah spodbuja tudi papeževa okrožnica *Laudato si* (2015), saj je les trajnostni in ekološko sprejemljivi material. V Slovenji je les tudi lokalni material, katerega predelava in obdelava omogoča delo velikemu številu ljudi in pomeni tudi izpolnjevanje socialnega vidika te okrožnice, saj moramo po besedah kardinala Kasperja kristjani zastopati kulturo delitve dobrin, solidarnosti, spoštovanja človekovega naravnega in življenjskega okolja (Šegula 2018, 457). Pri lesu govorimo o konceptu stopenjske oziroma kaskadne (lat. *cadere* = pasti) rabe,

imenovane tudi spiralna raba lesa, ki označuje rabo lesa kot materiala z vsaj dve- ma ali tremi uporabnostnimi cikli (stopnjami, zavoji); najprej je uporabljen kot izdelek, drugič kot material v procesu ponovne rabe in nazadnje za pridobivanje energije.

Les se kot glavni (konstrukcijski) material pri večjih sakralnih objektih v tem trenutku ne uporablja v takšni meri kakor pri drugih stavbah oziroma kakor bi se lahko, a predvidevamo, da bo v prihodnosti drugače. Seveda je sprejemanje večje uporabe lesa dolgotrajen proces. S člankom smo skušali utemeljiti in kot posledico tega spodbuditi večjo rabo lesa v sakralnih stavbah, saj za to danes ni nobenih teoloških ali drugih omejitev, prej nasprotno.¹

Reference

- Ambrožič, Matjaž.** 2019. Plečnikova dela za Žensko kaznilnico v Begunjah in njihova usoda po odhodu usmiljenk. *Bogoslovni vestnik* 79, št. 4:971–988. <https://doi.org/10.34291/bv2019/04/ambrozic>
- Bahovec, Igor.** 2020. Civilisation, Religion and Epochal Changes of Cultures [Civilizacija, religija in epohalne spremembe kultur]. *Bogoslovni vestnik* 80, št. 4:887–899. <https://doi.org/10.34291/bv2020/04/bahovec>
- Brodar, Janja.** 2014. Lahko bi bil tudi iz zlata, a sem se odločil za smreko. Intervju z Robertom Dolinarjem. *Pogledi.si*, 24. 12. <https://pogledi.delo.si/ljudje/lahko-bi-bil-tudi-iz-zlata-sem-se-odlocil-za-smreko> (pridobljeno 23. 4. 2021).
- Bryant, Ross.** 2015. Eleven of the most heavenly chapels on Dezeen. *DeZeen*, 25. 1. <https://www.dezeen.com/2015/01/26/best-chapels-architecture-wedding-worship-prayer/> (pridobljeno 23. 4. 2021).
- Debevec, Leon.** 2008. Sveto pismo in Plečnikova sakralna arhitektura. *Bogoslovni vestnik* 68, št. 2:213–229.
- — —. 2011. *Arhitekturni obrisi sakralnega*. Ljubljana: Inštitut za sakralno arhitekturo; Teološka fakulteta.
- — —. 2015. Krščanska sakralna arhitektura pred cerkvenim razkolom. *Bogoslovni vestnik* 75, št. 4:741–750.
- Debevec, Leon, ur.** 1999. *Sakralna arhitektura v slovenskem prostoru danes*. Velenje: Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani; Krščanska kulturna zveza Celovec.
- Die Preisträger.** 2021. Bergkapelle Alpe Vordere Niedere, Andelsbuch. *Holzbaukunst*, 5. 5. <https://www.holzbaukunst.at/holzbau/objekt/166.html#> (pridobljeno 5. 5. 2021).
- Einspieler, Klaus.** 1999. Sveto v Svetem pismu. V: Debevec 1999, 61–71.
- Fran.** 2021. Gaj. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 6. 5. <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=gaj> (pridobljeno 6. 5. 2021).
- Frančiček.** 2015. Hvaljen, moj Gospod. Okrožnica o skrbi za skupni dom. Ljubljana: Družina.
- Gabrijelčič, Peter.** 2010. Etika lesa. V: Manja Kitek Kuzman, ur. *Les v sodobni slovenski arhitekturi – Wood in Contemporary Slovenian Architecture 2000–2010*, 14–15. Ljubljana: Biotehniška fakulteta; Fakulteta za arhitekturo.
- Janez Pavel II.** 1981. V ZR Nemčiji. Cerkevni dokumenti 11. Ljubljana: Družina.
- Juhant, Janez.** 1999. Stanje človeka in umetnost. V: Debevec 1999, 19–29.
- Kinga, Palus.** 2013. Relations between the traditional wooden Sacral architecture of the Podhale region and contemporary architecture of churches. *European Scientific Journal* 3:336–341.
- Kotar, Marjan, in Robert Brus.** 1999. *Naše drevesne vrste*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kropej, Andrej.** 1999. Vloga sakralne arhitekture v cerkvi. V: Debevec 1999, 71–75.
- Kuzman Kitek, Manja.** 2015. *Les v slovenski sodobni arhitekturi 2010–2015*. Ljubljana: Biotehni-

¹ Avtorji se zahvaljujemo za finančno podporo ARRS (financiranje raziskovalnega programa št. P4-0015, „Les in lignocelulozni kompoziti“).

ška fakulteta; Fakulteta za arhitekturo.

- Muck, Herbert.** 1996. Die Kirche in der Stadt. V: Toni Schneider-Manzell, ur. *Bienalle christlicher Kunst der Gegenwart*. Salzburg: Pustet.
- Pallasmaa, Juhani.** 2009. *The thinking hand: Existential and Embodied Wisdom in Architecture*. Chicester: John Wiley and Sons, Ltd.
- Pawson, John.** 2021. Wooden Chapel. John Pawson, 23. 4. <http://www.johnpawson.com/works/wooden-chapel> (pridobljeno 23. 4. 2021).
- Sanaksena Architects.** 2021. St. Henry's Ecumenical Art Chapel. Architonic, 23. 4. <https://www.architonic.com/en/project/sanaksena-ho-architects-st-henrys-ecumenical-art-chapel/5100059> (pridobljeno 23. 4. 2021)
- Slovenska arhitektura.** 2021. Trg in zunanji oltar na Brezjah. Odprte hiše Slovenija, 7. 5. <https://www.odprtehiszeslovenije.org/objekt/trg-in-zunanji-oltar-na-brezjah/> (pridobljeno 7. 5. 2021).
- Šegula, Andrej.** 2018. Evangelizacija kot ena od poti do enega Boga. *Bogoslovni vestnik* 78, št. 2:451–460.
- Torelli, Nikolaj.** 2008: Pogovor z avtorji – Niko Torelli. V: Manja Kitek Kuzman, ur. *Gradnja z lesom – izziv in priložnost za Slovenijo*, 22–23. Ljubljana: Biotehniška fakulteta.
- . 2009: Les zares. V: Manja Kitek Kuzman, ur. *Lesena gradnja izziv in priložnost za Slovenijo*, 67–73. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.
- . 2012. V toplem objemu lesa. V: Manja Kitek Kuzman, ur. *Lesene konstrukcije v stanovanjski in javni gradnji Slovenija*, 10–11. Ljubljana: Biotehniška fakulteta in Fakulteta za arhitekturo.
- UNESCO.** 2021. World Heritage list. Unesco, 6. 5. <https://whc.unesco.org/en/list/> (pridobljeno 6. 5. 2021).
- Valvasor, Janez Vajkard.** 2017. *Slava Vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vitruvius Pollio, Marcus.** 2009. *De architectura libri decem: Vitruvij o arhitekturi*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo.
- Vošnjak, Anita.** 2015. Naše vežice v svetovni špici. *Dnevnik*, 2. 2.